

Отримано: 06 квітня 2020 р.

Прорецензовано: 17 квітня 2020

Прийнято до друку: 17 квітня 2020

e-mail: nazarevich.art@gmail.com

DOI: 10.25264/2415-7384-2020-11-167-175

Назаревич В. В. Причини та прояви остракізму в освітньому середовищі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія»* : науковий журнал. Острог : Вид-во НаУОА, червень 2020. № 11. С. 167–175.

УДК: 159.9.07+316.6

Назаревич Вікторія В'ячеславівна,
кандидат психологічних наук, доцент кафедри вікової та педагогічної психології
Рівненського державного гуманітарного університету

ПРИЧИНИ ТА ПРОЯВИ ОСТРАКІЗМУ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

У статті досліджено причини та прояви соціальної ізоляції студентів у їхніх академічних групах та явище неналежності в освітньому просторі загалом. За допомогою методів системного та структурно-функційного аналізу наукових даних обґрунтовано та проаналізовано чинники соціальної ситуації, індивідуальних проявів, поведінкових реакцій особистості, які впливають на формування соціального відторгнення групою. Висвітлено основні наукові погляди на проблему остракізму, прояви індивіда, який зазнає вигнання, і причини соціального неприйняття. Указано на взаємозалежності соціально-психологічних чинників середовища і формування тенденції особистісного відторгнення. Проведено емпіричне дослідження для виявлення основних чинників, які дають підставу для остракізації індивіда, а також для виявлення рівня тенденції соціальної відмови в освітньому просторі.

Зроблено висновки в системі розгляду причин і передумов остракізму, що здебільшого соціальне вилучення спричиняють: неординарний спосіб життя, можливо, незвичайна зовнішність індивіда, а також замкнутість, сором'язливість, низьке володіння прийомами самопрезентації, вузьке коло спілкування особистості.

Ключові слова: остракізм, остракізатор, соціальна ізоляція, приналежність, відторгнення особистості, освітнє середовище, академічні групи, юнацький вік.

Viktoriya V. Nazarevich,
PhD in Psychology, docent of the Department of Age
and Pedagogical Psychology, Rivne State University of Humanities

CAUSES AND MANIFESTATIONS OF OSTRACISM IN THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT

In the article, the author attempts to reveal the peculiarities of causes and prerequisites and to systematize the manifestations of ostracism of individuals or groups in the system of modern education conditions. Particular attention is paid to the analysis of the rejection system of youth and adolescence, who are previously indicated as socially problematic and are characterized by unstable self-esteem of the individual in a certain age period. The influence of the social isolation feeling in the educational space, which negatively influences the mental and physical health and success of the youth, is studied. The effects of ostracization include anxiety, depression, suicidal thoughts and tendencies, increased risk of substance abuse, and deterioration of an individual's psychophysical health.

The article is devoted to social isolation in the educational environment and its manifestations. It is pointed out that people are a social species and therefore their activity is manifested in diverse social interactions and groups. As a consequence, each individual has increased cognitive abilities to detect signals of rejection of social acceptance. Thus, rejecting from the group is a threatening situation, which is experienced as a sense of personal insecurity and leads to ostracization of the individual.

The consequences of victimization from ostracism in the educational environment, such as low self-esteem, suicidal tendencies and various disturbances of the emotional-volitional sphere, fright, frustration, anger, and depression are illuminated. The practical side of individual being in the educational space is analyzed and the manifestation of intention to turn, which is part of the protective mechanism of abstinence and protects the individual from psychological pain associated with ostracism, is stated.

The role of consideration of ostracization signs in the educational environment is pointed out, for their identification and prevention of an increase of the social exclusion level in the separate groups. The factors contributing to the emergence of ostracization tendencies are considered, their division into exogenous (in the sense of belonging to a social risk group) and endogenous factors (pertaining to the personality structure of an individual) is presented.

The empirical study was conducted aimed at identifying the level of ostracism and the main causes of social rejection in higher education institutions using the questionnaire «Level of social rejection in student groups», which allows tracing possible trends of ostracization.

The conclusions about the causes and manifestations of ostracism in the educational environment were drawn. It was determined that the main reasons for social exclusion are unusual lifestyle, perhaps unusual appearance of the individual, as well as seclusion, shyness, low possession of self-presentation techniques, narrow circle of communication personality.

Further consideration of this problem is envisaged in a more extensive study of the main influences arising from the threat of belonging, ambiguity, uncertainty of situations and denial of relations; the study of the interdependence of ostracization and the individual processes of formation in the educational group.

Key words: *ostracism, ostracizator, social isolation, affiliation, rejection of personality, educational environment, academic groups, adolescence.*

Постановка проблеми. Юнацький вік – час, коли індивід особливо чутливий до соціальних проблем і має нестійку самооцінку, потребує особливої уваги та залучення в систему наукового вивчення деструктивної особистості, з групових причин і проявів. Однією з провідних потреб і чинником особистісного розвитку є соціальна підтримка й почуття належності до соціальної групи – класу школи, групи в університеті, коледжі й т. д., що надалі впливає на створення соціального, емоційного добробуту й академічного успіху особистості.

Почуття соціальної ізоляції в освітньому просторі негативно впливає на психічне та фізичне здоров'я, успішність молоді. Наслідки остракізації охоплюють: тривожність, депресію, суїцидальні думки і тенденції, підвищений ризик зловживання психоактивними речовинами, погіршення рівня психофізичного здоров'я індивіда.

Соціальна ізоляція особливо гостра серед студентів, які сприймаються як «інші» через свою зовнішність, расу, етнічну належність, сексуальну орієнтацію, гендерну ідентичність, релігійні переконання, наявність інвалідності або інших характеристик.

Студенти сьогодні страждають від почуття соціального неприйняття, але оскільки це відбувається переважно в пасивній формі, про це не говорять в академічних установах і візуальних проявів не демонструють, а приховують. Від 20 до 40% юнацтва є жертвами остракізації в усьому світі. Молодь повільно змінює свою поведінку та вчинки, які стають більш замкнутими та спокійними, але ці поведінкові зміни індивідів часто лишаються непоміченими, адже майже невлочимі. М. Деніз підкреслює: «Соціальне неприйняття є серйозною проблемою, особливо в процесі соціально-академічного становлення особистості».

Явище неприйняття осіб соціальним середовищем привернуло увагу засобів масової інформації, лідерів національної політики та працівників освіти, тому що соціальна ізоляція, яка часто лежить в основі остракізації, – підступне і важке для виявлення явище. Ще однією причиною є те, що неприйняття осіб у групі часто не залежить від того, до якого соціального спектра діяльності належить індивід. Оскільки причини неприйняття нечітко диференційовані й науково окреслені, це дає підстави стверджувати, що будь-який індивід може стати об'єктом соціальної неналежності. Отже, потрібне психологічне втручання для вивчення зазначеного явища, метою якого буде зменшити рівень остракізації в закладах освіти й запобігти негативним наслідкам соціальної ізоляції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Соціальне відторгнення і відмова можуть відбуватися з великого спектру причин, і хоча відторгнення не завжди може бути спрямоване на заподіяння психологічної шкоди, його досвід може мати негативні наслідки щодо емоційного й поведінкового здоров'я (Buhs E. S., Ladd G. W., Juvonen J., Killen M., Rutland A.), академічних труднощів (Buhs E. S.), зниження просоціальної поведінки (Coyne S. M.), низької самооцінки (Stanley L., Arora T., Verkuyten M., Thijs J.). Експериментальні дослідження щодо відторгнення однолітків проводили Prinstein M. J., Kerr N., Carter-Sowell A. Міжособистісне неприйняття охоплює відмову від окремих осіб або однолітків через індивідуальні відмінності, наприклад, привабливість (Leets L.) або соціальні недоліки, як-от, темпераментні характеристики, зокрема сором'язливість або відстороненість (Bierman K. L., Rubin K. H.).

Мета статті – проаналізувати особливості й закономірності причин остракізації індивіда залежно від індивідуальних рис особистості.

Відповідно до зазначеної мети було поставлено такі завдання:

- 1) проаналізувати особливості й закономірності неприйняття індивідів в освітньому середовищі;
- 2) дослідити причини остракізації в студентських академічних групах;
- 3) указати на взаємозалежність індивідуальних рис особистості та її соціального прийняття.

Виклад основного матеріалу. Концепція соціальної ізоляції останнім часом привертає до себе значну увагу дослідників, особливо внаслідок посилення соціальної роз'єднаності. Люди – соціальний вид, тому їхня діяльність виявляється в різнопланових соціальних взаємодіях і групах. Соціальні характеристики більшості індивідів, як зазначають науковці, відображають широкий спектр афіліативних поведінкових проявів, які варіюються залежно від типу соціального об'єднання. Зауважено, що соціальність залежить від набору поведінкових стереотипів, які дозволяють або перешкоджають початку й підтримці соціальних взаємин [10]. Виникнення дефіциту в цій діяльності особистості дає дослідникам можливість виміряти й оцінити, наскільки значущі соціальні взаємодії для існування індивідів.

Прикладом того, наскільки важливі соціальні відносини для виживання особистості, є взаємодія між матір'ю та її дитиною. Цей тип взаємозв'язку – лише початок довічного процесу ініціювання та підтримки індивідуальних і групових відносин, які розвиваються на різних індивідуальних етапах розвитку особистості [11].

Дослідження демонструють низку серйозних наслідків віктимізації від остракізму [9]. Жертви можуть мати низьку самооцінку, суїцидальні нахили й різноманітні порушення емоційно-вольової сфери, зокрема переляк, розчарування, злість і депресію [4]. Відчуття соціальної неналежності може бути більш шкідливим, ніж традиційне залякування або знуцання [12]. Одним із найбільш руйнівних наслідків є те, що жертва починає уникати друзів й інших референтних для неї осіб. Це свідоме й навмисне рішення, яке передбачає вихід із соціальної групи. Інтерес до цього прояву частково пов'язаний із тим фактом, що особистість глибоко його сприймає, і це стає предиктором фактичного відходу. Тож знання того, які чинники впливають на намір вийти з групи, має вирішальне значення, щоб зрозуміти зазначене явище і його наслідки. Почуття соціальної роз'єднаності може посилити це бажання, оскільки відповідальність перед членами угруповання, задоволення і прихильність до них / (чи) до індивіда починають руйнуватися [6].

Намір обороту – це частина захисного механізму абстиненції, який захищає індивіда від психологічного болю, пов'язаного з остракізмом [15] (див. рис. 1).

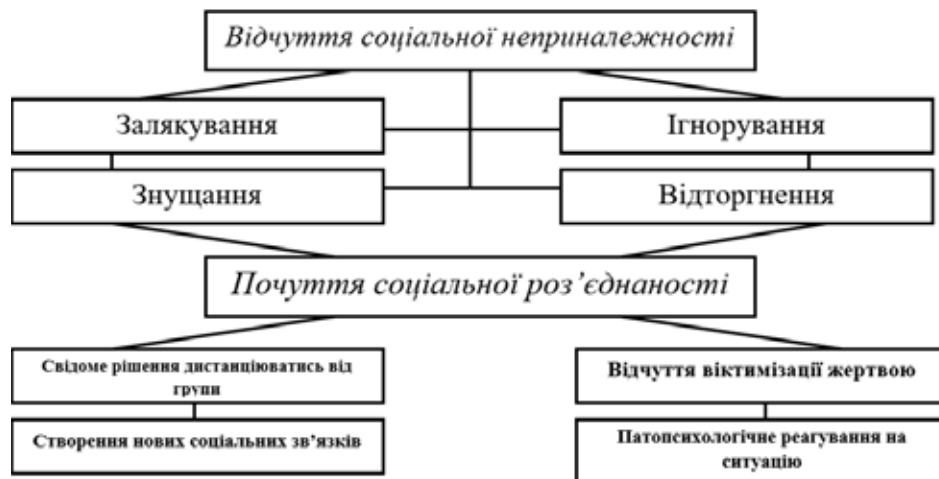

Рис. 1. Механізми атрибуції остракізованої особистості.

Ідея виходу з формального або неформального об'єднання може мати заспокійливий вплив на особистість, яка потребує ресурсів, утрачених через суспільне ігнорування, і які можна компенсувати шляхом створення іншого союзу. Як зазначив С. Хобфолл, утрата бажаних ресурсів викликає стрес. Оскільки їх заміна – це прямий спосіб компенсувати цю нестачу, намір вийти з групи може стати початковою стадією, на якій остракізи розглядають можливість пошуку нового соціального утворення, де втрачений статус і ресурси можуть бути відновлені [6].

Остракізм – це інтенсивна форма психологічного насильства, жертви якого у два рази частіше страждають на психічні розлади, ніж індивіди, з яких знуцаються традиційно [1]. Ефекти явища остракізації різні, але дослідження засвідчують, що воно негативно впливає на молодь більшою мірою, ніж на осіб пубертатного або зрілого віку. Студентство часто страждає з більшою імовірністю, оскільки особа цього вікового періоду проходить активний інтелектуальний і особистісний розвиток [5].

Ознаки соціальної ізоляції в освітньому середовищі різняться, але можуть містити:

- пригнічений емоційний стан під час навчального процесу або після перебування в академічній групі;
- потайливість, сором'язливість, тенденцію до замовчування особистого життя [13];
- відхід від спілкування з сім'єю, друзями та спільної діяльності;
- уникання групових зборів;
- непритаманний індивіду низький рівень успішності;
- різкі зміни в настрої, поведінці, сні або апетиті;
- уникання дискусій про університет або інше освітнє середовище [7].

Багато чинників можуть сприяти виникненню соціальної ізоляції, деякі з яких взаємодіють одне з одним, спричиняючи підсилення. Майже всі ці чинники зосереджені навколо питання про те, як вони впливають на здатність індивіда брати участь у житті суспільства. Причина цього підходу полягає в тому, що така взаємодія – це обов'язкова передумова для встановлення соціальних контактів. Розрізняють екзогенні (щодо належності до групи соціального ризику) і ендогенні чинники (які зараховують до структури особистості індивіда) [15].

Загальним для всіх ендогенних чинників є той факт, що вони все більше зміцнюються мірою того, як особа сприймає відторгнення, оскільки здатність до релятивізації і адекватної оцінки власного досвіду й зовнішніх подій відсутня саме через недостатність соціальних контактів. Це створює небезпеку того,

що неприйнята особистість буде маневрувати через своє викривлене сприйняття в ситуації, коли вихід з ізоляції за допомогою її власних можливостей практично неможливий [6]. Ізольований індивід розвиває автономне, герметичне уявлення про себе, що не пов'язане з соціальною реальністю і може призвести до дій і поведінки, які певною мірою стають незалежними від соціального зворотного зв'язку (нормальний зворотній контакт – той, у якому власні дії вимірюють реакціями навколишнього середовища і за потреби коригують або не коригують, порушують у важких випадках соціальної ізоляції) [10]. Це також належить до структур особистості, які виглядають як протилежність того, що зазвичай називають соціальними навичками й упевненістю у власних силах. Індивіди з адекватними психологічними захисними механізмами відрізняються тим, що розробляють конкретні вимоги щодо соціальних потреб, щоб бути в змозі сформулювати ці вимоги відкрито.

Одним з ендогенних чинників є негативне Я-зображення. Відсутність почуття власної гідності змушує індивіда сумніватися в тому, що інші можуть сприймати його як цінну, приємну чи іншим чином позитивну особу. Тож, чекаючи неминучого неприйняття, вони навіть не намагаються підтвердити свої негативні оцінки за допомогою практичного досвіду [14].

Недоречне узагальнення конкретного соціального досвіду – ще один ендогенний чинник, що впливає на соціальне неприйняття індивіда – передбачає відсутність соціального досвіду. Він означає, що окремі індивідууми переоцінюють індивідуальні випадкові негативні події у своїй спільноті. Крім того, існує тенденція ігнорувати конкретні обставини реальної ізольованої ситуації та замінювати їх тим, що зазвичай не вписується в суспільні норми [7, 14].

Селективне негативне сприйняття пояснює те, що соціально ізольовані особи розвивають моделі сприйняття, які все частіше обробляють негативні переживання, систематично пригнічуючи позитивні події. Тоді суб'єктивний досвід власної ролі в соціальному середовищі стає серією невдач і відмов. Страх невдачі й загальне очікування лиха призводять до посиленого відходу від соціальних зв'язків [9].

Перераховані чинники остракізму дають можливість розкрити його як певні шаблони атрибуції, які впливають на те, що часто неприйняті соціумом або конкретним індивідом особистості схильні розробляти (псевдо) пояснення своєї ізоляції, спільна риса яких полягає в тому, що незадовільний і хворобливий соціальний досвід завжди пояснюють негативними якостями особи (внутрішня атрибуція), як-от, відсутність привабливості або доброти. У такий спосіб індивід, який відчуває себе знехтуваним і відкинутим від суспільства, дає соціальній групі аргументи на користь того, чому «правильно» сигналізувати про відштовхування і відхилення. Ідея про те, що причини невдачі соціальної взаємодії можуть також лежати в протилежних або ситуаційних обставинах (зовнішня атрибуція), часто не передається хронічно ізольованому індивіду [8].

Соціального неприйняття може зазнавати особа, яка демонструє сором'язливу, замкнуту або тривожну поведінку, або якщо протистоїть зовнішнім проявам, таким як агресія, що може призвести до циклу знущань і віктимізації [10]. Індивіди з подібними поведінковими проявами часто стають жертвами міжособистісної відмови, тому що їхні однолітки сприймають ці темпераментні відмінності як соціальний дефіцит [9]. Крім того, такі особи можуть боротися з соціальними взаємодіями та процесами в групах однолітків, що призводить до відторгнення і вилучення. Дослідження засвідчують, що соціально замкнуті студенти, які відчувають відторгнення та ізоляцію від оточення, з часом можуть стати більш соціально замкнутими [8]. Тож особлива поведінка може посилити замкнутість особистості, яка вже наявна.

Індивіди, які демонструють високий рівень екстернальної поведінки, зокрема агресію, гіперактивність або зрив, також часто стають жертвами соціальної ізоляції. Особистість, відкинута через зовнішню поведінку, з більшою імовірністю буде продовжувати проявляти зовнішню симптоматику [13, 14]. Дослідники стверджують, що прояв ворожої атрибуції пов'язаний із підвищеною агресією у відповідь на досвід вилучення. Отже, особистість може відчувати міжособистісне відторгнення через патерни як інтернальної, так і екстернальної симптоматики, і цей досвід відторгнення може посилювати дезадаптивну поведінку, яка вже призводила до вилучення і відторгнення [12].

Хоча відмова від індивіда та його вилучення часто зумовлені міжособистісними причинами, нерідко вони можуть бути результатом негативних міжгрупових відносин або взаємодії з іншими людьми, які не поділяють членство в групі. Дослідження засвідчують, що студенти ідентифікують себе з групами за ознакою статі, етнічної належності або мови, виявляють бажання підвищити свою групову ідентичність і позитивно просувати свою групу [9]. Це може призвести до бажання підтримувати однорідні соціальні групи й до відторгнення або відхилення тих, хто не поділяє членства цього угруповання або його діяльності [11].

У процесі вивчення цього феномену варто брати до уваги те, що особистість не ізольований феномен; «взаємодія» індивідів не «чистий процес», вільний від змісту, контексту. Відповідно, безпосередня суб'єкт-суб'єктна взаємодія відбувається в певному контексті й на певній основі. Відносини між окремими особами або групами індивідів не відбуваються у вакуумі [3].

В останні роки науковці звертали увагу на той факт, що оцінка суб'єктом ситуації і умов може впливати на результат у будь-якому соціальному середовищі.

Кожна соціальна ситуація формує патерн або контекст для індивідуальної поведінки. Ураховуючи різноманітність чинників, які можуть впливати на соціальну поведінку, доречно використовувати таку класифікацію груп чинників, які, як група, входять до будь-якої соціальної ситуації (див. рис. 2.):

1. Конфігурація чинників, що належать індивідам, які беруть участь у соціальній ситуації [7]. Вони охоплюють:

а) характеристики індивідів, зокрема число учасників, їхній вік, стать, освітній, професійний, економічний статус і соціальні досягнення;

б) композицію всіх учасників соціальної ситуації (щодо їх подібностей та відмінностей за віком, статтю; релігійною чи класовою подібністю і т.д.);

с) відносини серед індивідів, які беруть участь. Чи є вони сторонніми, друзями, суперниками? Якою мірою їхні взаємини стабільні чи схильні до змін? [12]

2. Конфігурація чинників, що стосуються завдання, проблеми або діяльності. Зокрема, діяльність індивіда має значення для вивчення його поведінки. Чи є завдання новим або знайомим, простим або складним, звичним або тим, що вимагає творчих зусиль? Якою мірою воно є структурованим або неструктурованим у градації структурованості-неструктурованості?

3. Набір чинників, що стосуються навколишніх умов і обставин. Вони передбачають місце, матеріальну культуру, доступні предмети і знаряддя, наявність перешкод, присутність або відсутність інших людей, не залучених у це завдання або проблему, і особливо вони повинні містити культурні й ціннісні орієнтації оточення [14]. Крім цього, існують відповідні умови для роботи, вирішення проблем, релігійного звернення і любовних стосунків. Вони не можуть бути визначені поза контекстом культурних цінностей, статусу й ролєвих відносин.

4. Набір чинників, пов'язаних з індивідуальним ставленням кожного з учасників до всіх зазначених вище наборів чинників [4]. Вони містять навички щодо певного завдання або проблеми, ступінь тривалості залученості індивіда в проблему, його установки щодо інших учасників, його почуття легкості або дискомфорту щодо ситуації.

Рис. 2. Класифікація чинників, які впливають на формування соціальної ситуації.

Велику частину досліджень із психології остракізму провів соціальний психолог К. Вільямс. Він і його колеги розробили модель остракізму, яка забезпечує основу для демонстрації складності різновидів остракізму та процесів його впливу.

Передбачається, що остракізм однозначно становить загрозу для чотирьох основних потреб індивіда: потреба в належності, потреба контролю в соціальних ситуаціях, потреба підтримувати високий рівень самооцінки й потреба осмисленого існування [15]. Загроза цим потребам викликає психологічний стрес і напруження, фрустрацію та тенденцію до психопатології. Тож люди мотивовані на усунення цього болю за допомогою поведінки, спрямованої на зниження ймовірності того, що інші будуть піддавати їх остракізму, і на підвищення їхнього статусу залучення.

Ще однією причиною значної кількості остракізованих осіб у соціальному середовищі студентства є певні особливості розвитку цього вікового періоду (див. рис. 3.).

Масштабний розвиток моральності й естетичного відображення дійсності, становлення і зміцнення рис характеру, визначених звичок і установок. Особливо важливо, що цей період характеризується оволодінням усією системою соціальних ролей дорослої людини: навчальних, цивільних, професійних, трудових, політичних та ін. [8].

Головним соціальне завдання студентського віку – професійний вибір і професійне становлення. Спеціальна освіта – наступний етап щодо загальної освіти. Професійний вибір і вибір спеціального навчального закладу призводить до збільшення діапазону суспільно-політичних інтересів і ступеня відповідальності [1].

Рис. 3. Індивідуальні особливості студента як причини остракізації особистості

Особливості психіки студентського віку визначаються у відчутті нестабільності суспільного становища та статусу. Індивід хвилюється за право на незалежність, належність до соціальних угруповань та ін., передбачається виражене орієнтування на особистісне й соціальне самовизначення.

Під час вивчення причин соціальної ізоляції в освітньому середовищі важливим моментом є поняття стратифікації. Соціальна стратифікація позначає розшарування суспільства, відмінності в соціальному становищі його членів. Це явище характеризує систему соціальної нерівності, що складається з ієрархічно розташованих соціальних верств. Усі особи, що входять до конкретної страти, посідають приблизно однакове становище й мають спільні статусні ознаки [6] (див. рис. 4.).

Рис. 4. Види соціальної диференціації в освітніх закладах

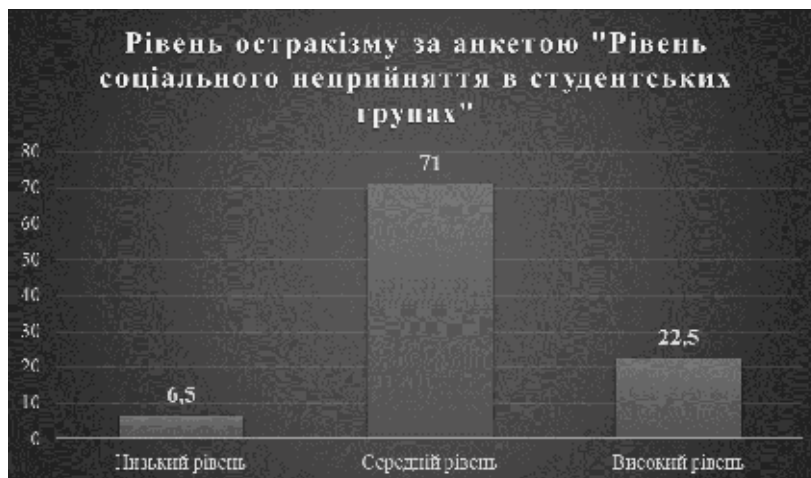
Основоположник структурного функціоналізму Т. Парсонс запропонував три групи ознак, за якими відбувається диференціація:

- якісні характеристики індивідів, які вони мають від народження (етнічна належність, родинні зв'язки, статеві особливості, особисті якості та здібності);
- рольові характеристики, визначені набором ролей, які індивід виконує в суспільстві (освіта, посада, різні види професійно-трудова діяльність);
- характеристики, зумовлені володінням матеріальними й духовними цінностями (багатство, власність, привілеї, можливість впливати й керувати іншими людьми і т. д.) [8].

На основі зазначеного вище, спираючись на актуальність обраної теми, ми провели дослідження, спрямоване на виявлення рівня остракізму й основних причин соціального неприйняття у вищих освітніх закладах, за допомогою анкети «Рівень соціального неприйняття в студентських групах», що дає змогу відстежити можливі тенденції остракізації.

Експериментальна база дослідження. Дослідницько-експериментальну роботу проведено серед студентів II–IV курсів психолого-природничого факультету Рівненського державного гуманітарного університету. Вибірка становить 162 людини: 45,1% – хлопці (73 особи); 54,9% – дівчата (89 осіб).

Отримано такі результати: 6,5% респондентів (10 осіб) визначають низький рівень остракізму у своїй академічній групі, 71% (113 осіб) – середній (помірний) і 22,5% (39 осіб) визначають високий рівень соціального неприйняття в групі (див. рис. 5).

Рис. 5. Результати діагностики досліджуваних за анкету «Рівень соціального неприйняття в студентських групах»

Згідно з результатами діагностики за анкету «Рівень соціального неприйняття в студентських групах», 71% (113 осіб) визначають середній рівень прояву остракізму в їхній академічній групі, що може свідчити про те, що в колективі до окремих членів групи можуть бути остракізаторські тенденції, сутність яких має нецільеспрямований, непланомірний, часто неусвідомлюваний характер. Якщо є остракізована особа, то здебільшого вона може вийти з соціального вигнання. Члени групи можуть не спілкуватися, водночас не завдаючи одне одному моральних збитків.

Також було виявлено, що 9,7% опитаних студентів (16 осіб) визначають основною причиною остракізації індивідів в освітньому середовищі «несхожість на інших з низки критеріїв (одяг, волосся, погляди, уподобання)»; 9,7% (16 осіб) указують на відхід від норм колективу як основну причину неприйняття. «Індивіду притаманні особистісні риси: ініціативність, дружелюбність, альтруїстичність» – таку причину визначають 6,5% опитаних (10 осіб); 48,3% (78 осіб) вважають основним чинником соціальної ізоляції індивіда невміння встановлювати соціальні контакти, володіння низьким рівнем комунікативних здібностей. 25,8% (42 особи) на питання «Людина – вигнанець, тому що...» обирають: «колектив не бажає розуміти і приймати особистість» (див. рис.6).

Рис. 6. Результати діагностики досліджуваних за анкету «Рівень соціального неприйняття в студентських групах». Питання: «На Вашу думку, людина – вигнанець, тому що...»

Відповідь «тому що, колектив не бажає розуміти і приймати особистість» може вказувати на те, що остракізований індивід найімовірніше буде мати неординарний спосіб життя, можливо, незвичайну зовнішність, рідко підлаштовуватися під соціальні норми групи. Вибір основним чинником соціальної ізоляції індивіда невміння встановлювати соціальні контакти, володіння низьким рівнем комунікативних

здібностей буде свідчити про притаманну індивіду замкнутість, сором'язливість, низьке володіння прийомами самопрезентації, вузьке коло спілкування (у разі його неприйняття).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Остракізм – це інтенсивна форма психологічного насильства над особистістю, яка виявляється в пригніченому емоційному стані під час навчального процесу або після перебування в академічній групі, потаємності, сором'язливості, тенденції до замовчування особистого життя, відході від спілкування з сім'єю, друзями і спільної діяльності, різких змінах у настрої, поведінці, сні або апетиті та ін.

Фактором соціального вигнання є низка особистісних чинників, які має студент. Розрізняють екзогенні (щодо належності до групи соціального ризику) і ендогенні чинники (які зараховують до структури особистості індивіда) [15].

Серед емпірично виявлених конкретних чинників, що сприяють соціальному відторгненню, науковці називають: сором'язливість, замкнутість, підвищену тривожність індивіда; бажання протистояти зовнішнім проявам, зокрема агресії, яка може призвести до циклу знущань і віктимізації. Індивіди, які демонструють високий рівень екстернальної поведінки, а також агресію, гіперактивність або зрив, часто стають жертвами соціальної ізоляції. Дослідники стверджують, що прояв ворожої атрибуції пов'язаний із підвищеною агресією у відповідь на досвід вилучення.

Кожна конкретна ситуація формує патерн або контекст для індивідуальної поведінки. Ураховуючи різноманітність факторів, які можуть впливати на соціальну поведінку, виокремлюють: чинники, що належать індивідам, які беруть участь у соціальній ситуації; фактори, що стосуються завдання, проблеми або діяльності (діяльність індивіда має значення для вивчення його поведінки); набір чинників, що стосуються навколишніх умов і обставин (передбачають місце, матеріальну культуру, доступні предмети, наявність перешкод, присутність або відсутність інших людей, не залучених до певного завдання або проблеми, особливо вони повинні містити культурні й ціннісні орієнтації оточення); набір чинників, пов'язаних з індивідуальним ставленням кожного з учасників до всіх вищезазначених трьох наборів факторів.

Однією з причин значної кількості остракізованих осіб у соціальному середовищі студентства є певні особливості розвитку цього вікового періоду: індивідуальне розуміння моральності, особистісне відображення навколишньої дійсності, особистісні звички й установки, професійний вибір, індивідуальні суспільно-політичні інтереси, належність до інших соціальних угруповань та інші індивідуальні прояви, які можуть бути причинами для ігнорування та відторгнення окремих осіб. Також причинами можуть бути установки на суперництво, власну перевагу, завищення індивідуальної самооцінки й рівня домагань, авторитарність, підвищена тривожність як природний захисний механізм, що виникає на невідомі, «чужі» прояви.

У досліджуваних академічних групах переважає середній рівень остракізаторських тенденцій, що може свідчити про те, що в колективі до окремих членів групи можуть простежуватися остракізаторські тенденції, сутність яких має нецілеспрямований, часто неусвідомлюваний характер. Якщо є остракізована особа, то здебільшого вона може вийти з соціального вигнання.

Згідно з результатами діагностики за авторською анкетною «Рівень соціального неприйняття в студентських групах», виявлено, що основні причини соціального відторгнення такі: неординарний спосіб життя, можливо, незвичайна зовнішність індивіда, а також замкнутість, сором'язливість, низьке володіння прийомами самопрезентації, вузьке коло спілкування особистості.

Подальший розгляд цієї проблеми вбачаємо в більш розгорнутому вивченні основних впливів, що виникають у разі загрози належності, неоднозначності, невизначеності ситуацій і відмові у взаєминах.

Література:

1. Браун Р. Межгрупповые отношения. Перспективы социальной психологии. М.: Эксмо, 2001. С. 548-579.
2. Каган-Каган В. Homo Xenophobicus: психология «своего и чужого». URL: <http://www.lebed.com/art2121.htm>
3. Науменко Л. Ю. Виховна робота по запобіганню ізоляціонізму та ксенофобії серед студентів Дніпропетровської державної медичної академії. *Медичні перспективи*. 2009. № 4. С. 12–16.
4. Скулкина Е. Н. Индивидуально-психологические детерминанты формирования социальных установок ксенофобии у подростков. *Психопедагогика в правоохранительных органах*. 2015. № 1. С. 58–60.
5. Солдатова Г. У. Кросскультурный анализ формирования психологической альтернативы «Мы-Они» у детей разных возрастов. *Мигранты из дальнего зарубежья: информационно-аналитический бюллетень*. 2004. № 15. С. 12–15.
6. Bennett M., Sani F. Children's subjective identification with social groups. In *Intergroup Attitudes and Relationships from Childhood Through Adulthood*, Levy S. & Killen M. (Eds.). 2008. № 3. С. 19–31.
7. Bierman K. Peer Rejection. *Developmental Processes and Inter*. New York: Guilford Press, 2004.
8. Chen Z., Tu H. Leadership ostracism and its antecedents toxic triangle model. *Manage. Rev.* 2017. № 29. С. 156–166.

9. Broidy L., Nagin D., Tremblay R., Bates J., Brame B., Dodge K., Vitaro F. Developmental trajectories of childhood disruptive behaviors and adolescent delinquency. *A six-site, cross-national study. Developmental Psychology*. 2008. № 39. С. 222–245.
10. DeWall C., Twenge J., Gitter S., Baumeister R. It's the thought that counts: The role of hostile cognition in shaping aggressive responses to social exclusion. *Journal of Personality and Social Psychology*. 2009. № 96. С. 45–59.
11. Giorgi G., Perminienė M., Montani F., Fiz-Perz J., Mucci N., Arcangeli G. Detrimental effects of workplace bullying: impediment of self-management competence via psychological distress. *Front. Psychol.* 2016. №. 7. С. 50–60.
12. Hinduja S., Patchin J. Cyberbullying: An Exploratory Analysis of Factors Related to Offending and Victimization. *Deviant Behavior*. 2008. № 2. С. 129 – 156.
13. Jahanzeb S., Fatima T., Malik M. Supervisor ostracism and defensive silence: a differential needs approach. *Eur. J. Work Organ. Psychol.* 2018. № 27. С. 430–440.
14. Killen M., Mulvey K., Hitti A. Social exclusion in childhood: A developmental intergroup perspective. *Child Development*. 2013. № 84. С. 772–790.
15. Ladd G. Peer rejection, aggressive or withdrawn behavior, and psychological maladjustment from ages 5 to 12: An examination of four predictive models. *Child Development*. 2006. № 77. С. 822–846.
16. Laird R., Jordan Y., Dodge A., Pettit G., Bates J. Peer rejection in childhood, involvement with antisocial peers in early adolescence, and the development of externalizing behavior problems. *Development and Psychopathology*. 2001. № 13. С. 337–354.
17. Levy S., Killen M. *Intergroup Attitudes and Relations in Childhood Through Adulthood*. Oxford, UK: Oxford University Press, 2008.
18. Nicholson R. Review of social isolation: an important but underassessed condition in older adults. *Prim Prev*. 2012. № 33. С. 137–52.